

Bertalan Péter

Nyitás Kelet felé

Opening Towards the East

ÖSSZEFOGLALÁS

Az iszlám és a nyugati világ kapcsolata a 21. század gazdasági és politikai alapkérdése. A vallások közötti tolerancia, a kölcsönös elfogadás politikája lehet az egyetlen út, amely a békét a jövőben biztosítani tudja. A vallási szeparatizmus, intolerancia köntösében jelentkező hatalmi gőg minden formája megnehezítheti és megakadályozhatja a következő évszázadokban jelentkező globális problémák komplex megoldását.

Kulcsszavak: vallás, vallási tolerancia hiánya, konzervatív erő, emberi jogok, demokratikus szabadság

SUMMARY

Certain issues associated with religion are problematic. Scholars agree that religion can divide people. Lack of religious tolerance in multi-faith societies causes tension between communities practising different religions. Others believe that some religious values are too patriarchal and

act as a conservative force, that they inhibit change, justifying an otherwise unjust social order, that they harm human rights and democratic freedom. Differences and disputes within denominations and religions may lead to conflicts, even to war. Religions may be used for political purposes, or may justify terrorism and violence.

Keywords: religion, lack of religious tolerance, conservative force, human rights, democratic freedom

TÖRÖKORSZÁG VÁLASZÚTON

„2001. szeptember 11. éles megvilágításban tárja elénk a dzsihád, illetve a kereszties háború időszerűségét, akár iszlám, akár keresztény nézőpontból vizsgálódunk. A legfontosabb kérdés napjainkban az, hogy a két civilizáció képes lesz-e megvalósítani a békés egymás mellettélést, vagyis a civilizációk békéjét a 21. században. A történelem azzal a tanulással

szolgál, hogy a Nyugat és az iszlám közeledése csak akkor lehetséges, ha a vallást és a politikát szigorúan különválasztjuk egymástól. Az iszlám világ és Európa között mindig is az ész és a racionalitás jegyében került sor hídverésre, soha nem a vallás és a politika összefonódása révén, e két együttes megjelenése ugyanis mindig dzsihádba vagy keresztes háborúba torollott” (Tibi, 2003, fűlszöveg).

Magyarország helyzetét a nagy vonalakban megrajzolt, tág történelmi és geopolitikai dimenzióban nehéz meghatározni. Kis ország vagyunk, Nyugat- és Kelet-Európa találkozási vonalán, pontosabban Kelet-Közép-Európa szélén helyezkedünk el. Ebből adódóan hazánk a múltban, a többi szomszédos országgal együtt, a nagyhatalmak ütközési zónájába esett. Történelmünkben két hosszabb kataklizma jelentett kemény megpróbáltatásokkal teli időszakot: a százötven éves török és a negyvenéves szovjet uralom. Ady találó metaforája: „kompország” hazánk változó geopolitikai helyzetét szemlélteti a történelmi folyamatban. Mai helyzetünk más: nem mi kopogtatunk Nyugat kapuján, inkább mi lettünk Kelet- és Délkelet-Európa kapuja, hiszen az Európai Unió tagjaként befogadó, közvetítő feladat vár ránk a földrészünk különböző részei között.

A 90-es években két szövetségi rendszeren alapuló állam omlott össze, a Szovjetunió és Jugoszlávia. Az előbbi összeomlása nem volt pusztító erejű, mert a magállam centripetális, gravitációs ereje csillapította a hatást. Az utóbbiban működött a puskaporos hordónak tekintett Balkán pusztító ereje. Bassam Tibi német professzor, akit az iszlamológia néven ismertté vált új szaktudomány megteremtőjének tekintenek, így jellemzi a kiala-

kult helyzetet, elemzi a kiváltó okokat: „Az oszmán örökség a mai napig jól érzékelhető, ennek egyik legmarkánsabb megnyilvánulása a kb. 8 millió balkáni muszlim és az ortodox (részben katolikus) keresztények között meghúzott vallási-etnikai határvonal. Balkán-szakértők és az oszmán korszak kutatói egyetértenek abban, hogy az Oszmán Birodalom összeomlásának egyik kiváltó oka az európai nemzeteszmé kialakulása és a világ nemzetállamokra való tagolódása volt. A Balkánon ez a jelenség jóval összetettebb. Tekintettel nyelvi és vallási törésvonalakra, e két lényegi meghatározóra, amelyekre a Balkánon a nemzeti identitás és nacionalizmus épült, a választóvonalak itt sokkal több veszélyt rejtenek magukban. A mai napig kézzelfogható oszmán örökség itt tehát komoly tehertételt jelent. A bosnyákok, a koszovói albánok és más balkáni muszlim népcsoportok, illetve az ortodox és katolikus keresztények között húzóódó törésvonalak okozta súlyos gondokat a helyzetet jól ismerő szakértők – túllépve a békülékeny hangot megütő, de lényegi újdonságot nem tartalmazó politikai prédikációkon – nem becsülik le. [...] Az oszmán örökségből fakadó etnikai és vallási természetű konfliktusok nem kezelhetők NATO-bombázásokkal. Ezzel csak azt sikerült elérni, hogy a szerbek által végrehajtott szörnyű etnikai tisztogatást a koszovói albánok nem kevésbé gyalázatos, bosszúból elkövetett etnikai tisztogatása követte. Küszöbön áll a dzsihád és keresztes háborúk új korszaka” (Tibi, 2003:135).

Az idézet utolsó mondatának igazát megerősíti, hogy 2007 után Európán végigsöpört a gazdasági és pénzügyi válság forgósele. Ennek hatására újból a figyelem középpontjába került a medi-

terránum, a Földközi-tenger medencéje. Portugáliától Görögországig erőteljes népmozgalom bontakozott ki a válság szociális következményeinek megszüntetéséért, veszélyeztetve a kormányokat és a közbiztonságot. A Földközi-tenger északi partvidékén jelentkező válságsorozat viharosabb formákban tört ki a medence déli részén. Az arab tavasznak nevezett jelenség Tuniszból indult, és eljutott Szíriáig, ahol a dzsihádnak nevezett szent háború polgárháború jelleget öltött. Az arab társadalmak strukturális szempontból nagyon különbözőek. Néhány helyen diktátorok ültek és ülnek a népük nyakán, a társadalmat hálózati alapon szerveződő családi klánok hatalma szövi át. Az iszlám szerepét is meg kell említeni, amely politikai jelenséggént (Muszlim Testvériség mozgalom) vagy felekezeti szembenállásként (síta–szunnita) határozza meg a dzsihád jellegét. A Nyugat egyetlen esetben, Líbiában bombázott. A NATO beavatkozása csupán Kadhafi líbiai elnöktől szabadította meg az ellene lázadó erőket, de a törzsi ellentéteket nem simította el. Sok helyen még ma is dörögnek a fegyverek, és szedi ártatlan áldozatait a véres dzsihád.

A Közel-Keleten folyó harcok közül a legszívósabb a szíriai háború. Ennek tartósságát a szemben álló felek mögötti hatalmi erőegyensúly és érdek-összeütkezés biztosítja. Oroszország és az USA, valamint Kína burkolt erőfelmérése ez, amelybe beleszól a nagyhatalmi státuszt az iszlám síta ágának dominanciájára törekvése révén a térségben elérni akaró Irán.

A szíriai háború a legnagyobb hatalmi erővel rendelkező iszlám állam, Törökország határai mentén zajlik. Törökország katonailag nem avatkozik az események-

be, pedig erre több oka is lenne. A Szíriából a polgárháború elől menekülők nagy számban török területen keresnek menedéket. A polgárháborúban szemben álló erők a síta–szunnita felekezeti ellentét alapján pusztítják egymást. Törökország a szunnita felekezet hazája, míg Asszad szíriai elnök mögött a síta többségű Irán áll. Törökország a NATO délkeleti szárnyának legerősebb katonai hatalma. Törökországot a NATO és a Németországba emigrált jelentős számú török vendégmunkás érdekeinek képviselője kapcsolja az Európai Unióhoz, amelynek kapuján a törökök már régóta kopogtatnak, de beocsátatást még nem nyertek.

Európa lett a keleti világ, elsősorban az arab és a muzulmán afrikai népek kíváncslásának célpontja a magas életszínvonal, a szociális biztonság csalogató eredményeivel. A török kártya óvatos, taktikus használata, kijátszása nagyon fontos adu Németország és Merkel kancellár számára a továbbiakban is a hálózati alapú geopolitikai játszmában. Törökország nem tartozik az arab népek nagy családjába, elsősorban az iszlám vallás köti össze ezzel a népcsaláddal. Európa számára ugyanakkor, a Közel-Kelet és Afrika államait is beleszámítva, a legmodernebb, az európai államokhoz hasonló berendezkedésű állam, amely összekötő híd lehet Európa és a muzulmán világ között. Ez válik a német kormány új keleti politikájának alapjává. Itt csatlakozik a magyar kormány keleti nyitás néven meghirdetett új külpolitikai stratégiája az EU elképzeléseihez.

Ahhoz, hogy jobban megértsük a magyar külpolitikai szándékok realitását, röviden vissza kell pillantanunk a múltba, amely nélkül a jelen nem igazán érthető. A türk–török elnevezés a 6. században bukkant fel. A türk névvel megjelölt nép-

csoportok ősei Közép-Ázsiában laktak, itt alakult meg 550 körül az első török államalakulat. Ez a birodalom mintegy 700 körül az Aral-tótól Mandzsúriáig terjedt. Harminc évvel később kialakult az Orhon mentén az Ujgur Birodalom. 1300 körül a bizánci határ menti türk törzsek kerültek hatalomra. Ettől kezdve az Oszmán Birodalom az évszázadok folyamán nőtt világbirodalom. Történetének százötven éve kapcsolódik a magyar történelemhez. 1683-ban az oszmán-török seregek Bécs sikertelen ostroma miatt olyan kudarcot szenvedtek, amely elvezetett az Oszmán Birodalom zsugorodásához.

A modern Törökország története 1922-ben kezdődött, amikor kimondták a szultanátus megszüntetését. A nemzeti gyűlés 1923-ban kikiáltotta a köztársaságot. Elnökévé Musztafa Kemál pasát, miniszterelnökévé pedig Ismet pasát választotta. Az ország fővárosa Isztambul helyett Ankara lett. Kemál a hatalomátvitelkor meghirdette az állam és az egyház szétválasztását, valamint a belső és a külső békét. Elve szerint – etatizmus – az állam tevékenyen részt vesz a gazdasági életben, és gazdaságilag teljesen független a külföldtől. A kormány földreformot hirdetett (amely nem valósult meg), és államosította a kulcsiparágakat és a közlekedést. Az állam és az egyház szétválasztásával megtörték a feudális-klerikális hatalomgyakorlást. Az egyházi bíróságokat és iskolákat bezárták. Az 1928-as alkotmánymódosítás értelmében az iszlám többé nem volt államvallás. Megszüntették a fez viselését, az asszonyoknak nem kellett többé arcfátylat hordaniuk. Törökország modernizálódása azonban ezzel nem zárult le (Balázs, 2009:378). A mai Törökország megszületéséig még hosszú út vezetett (Világtörténelmi enciklopédia, 2008).

Kemál Atatürk lebontott egy muzulmán teokratikus államot, és helyén egy modern polgári köztársaságot állított fel. Politikája, államépítő tevékenysége a mának is szól. Az iszlám világ számos állama ma is teokratikus jellegű. A modernizálódás globalisztikus folyamatával szemben a polgári jellegű világi államot fenyegeti a visszarendeződés veszélye. A pániszlám törekvések vissza akarják állítani a fundamentalista, teokratikus államot. Ennek négy alapvető oka van: 1. A modernizmus erőszakos túlkapásai által kiváltott ellenállás; 2. A gazdasági átalakulás torzulásai elmélyítették a szociális ellentéteket; 3. Az ötvenes évektől kezdve a hagyományokhoz ragaszkodó konzervatív felfogás, szokásrend lejáratása; 4. A nyugati hatalmak politikája (elsősorban az USA) démonizálja az iszlám vezetőket, és a letűnőfélben levő gyarmatosítás módszereivel eladósítja, nincstelenekké teszi a muzulmán államokat (Sardar–Malik, 2005:158).

Az Iszlám Állam az iszlám törvény, a saría normáinak visszaállítására törekszik, a politikai hatalmat részben vagy teljes egészében a hittudósok és az iszlamista mozgalmak vezetői gyakorolják. A saría bevezetése a nők jogaival, büntetőjoggal kapcsolatos bírói döntés. Nagy nyilvánosságot kapnak az iszlám büntetések, például a korbácsolás vagy a csonkítás. Az így született alakzat egy szigorú, elmaradott és szélsőséges törvények szerint működő állam, amely az iszlám és a Korán tanításaival ellenkező értékeket képvisel, és annak nevében követi el túlkapásait. Az önjelölt iszlám államok nem tekinthetők többnek az uralkodó réteg, család vagy hadsereg cinikus önigazolásánál (Sardar–Malik, 2005:159).

Törökországot is elérte az arab tavasz néven indult, erőteljes politikai mozga-

lom. A kormány, élén Erdogan miniszterelnökkel, nehéz helyzetbe került. Erdogant hosszú ideig tartó börtönbüntetése népszerűvé tette, ez játszott szerepet abban, hogy a politika élvonalába került. 2001. augusztus 14-én alakította újjá pártját, az Igazság és Fejlődés Pártot (török rövidítése AKP). „A párt annak a középosztálynak a szavazataira számít, amelynek társadalmi felemelkedését és az urbanizált területek felé áramlását az iszlamista diskurzus kísérte, s amelynek átgondolatlan modernségképében az iszlám identitás és az Európai Unióhoz való csatlakozás harmonikusan megférnek egymással. A párt programja – amely elutasítja az iszlamista címkét, és nem hivatkozik a vallásra – a gazdasági liberalizmust és az állam és társadalom kiegyezését hangsúlyozza, több demokráciát követel, s a laicitást, az Emberi jogok nyilatkozatát és az Emberi jogok európai egyezményét tekinti eszmei alapjainak. [...] A választási győzelmet követő hetekben Erdogan körutat tett az európai fővárosokban, hogy támogatást szerezzen Törökország EU-csatlakozásának. [...] Manapság az AKP-t támogató társadalmi rétegek szociális mobilitását az Európához való közeledés segíti elő, s a kontinens gazdasági virágzásában való részvétel vágya egyesíti egymással a világi és vallásos középosztályt” (Kepel, 2007:597–600).

Erdogan diplomáciája a pániszlamizmus okozta félelmek miatt gyakran nem eredményes. Törökország óvatos, kis lépésekkel próbált és próbál közeledni Európához, a Nyugathoz. Bekapcsolódott a nemzetközi szervezetekbe. Az IMF, a NATO tagja lett, és tagja az OECD-nek, valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletnek.

A nagy összefüggések miatt érdemes megemlíteni, hogy az Oszmán Birodalom

a 19. században fenyegette a harcos vahhábita államot. A vahhábita szekta a sivatagi és pusztai arab törzseket egyesítette a szent háborúban (Világtörténelmi enciklopédia, 2008:931). A gyengülő Oszmán Birodalom széthullásában érdekelték az európai gyarmatosító hatalmak, Anglia és Franciaország. A mediterráneum a 19. század elején a Szuezi-csatorna miatt vált a világ geostratégiai központjává. Nagy-Britannia ügyes politikával az egymás ellen harcoló arab törzseket, iszlám monarchiákat felhasználta az Oszmán Birodalom elleni harcokban. Elhintette a pánarab szellemiség, összefogás magjait a pániszlamizmus már hosszabb ideje ható vallásos ideológiája mellé (a kettő ötvöződése nagyon veszélyes). Törökország Európa beteg embere lett, egyedül maradt, 1914 novemberében belépett a második világháborúba Németország oldalán. Az Oszmán Birodalom megsemmisült.

A Közel-Keleten ma két muzulmán állam emelkedik ki az iszlám országok közül: Törökország erős hadseregével, a modernizáció iránti elkötelezettségével, és Irán, az atombomba megszerzésére törekvő középhatalom. A pániszlám törekvések alapvető támogatója, a dzsiháddal, terrorral fenyegető ország fel akarja borítani a kényes hatalmi egyensúlyt, gazdasági fegyvere a föld egyik leghatalmasabb olajkészlete.

Úgy tűnik, hogy többetnikumú Törökország jelentős mérvű modernizációja ellenére is sok nehézséggel néz szembe a világpolitikában. Az iszlám fundamentalizmus a megindult fejlődést veszélyezteti. Törökország a vele szemben félig-meddig bizalmatlan Európai Unió országai között kell hogy megtalálja a partnereket. Ebben a törekvésében Németország mellett a rokon népek tekintett Magyaror-

szág is támogatja a keleti nyitás politikája jegyében. Hazánk számára az Erdogan-kormánnyal megkötött sokoldalú, első-sorban gazdasági jelentőségű egyezmény fontos. Bizakodva tekintve a jövőbe, várva Törökországban a politikai konszolidálódást, hazánk készséges, segítő útitársa lehet az EU-ba vezető úton. Egyszer már Horvátország uniós tagságának ügyes diplomáciával való eredményes támogatásával sikerült elérnünk, hogy partnert szerezzünk magunknak. Törökországgal való diplomáciai együttműködésünk nagy sikere lehet az európai külpolitikának is, amennyiben Törökország EU-ba való felvételének következményeként az iszlám és a kereszténység közötti civilizációs és vallási ellentétek csillapodnának.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arany Anett – N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté (2016): *Az Iszlám Állam Kalifátusa. Az átalakuló Közel-Kelet*. Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest.
- Balázs Judit (2009): *Törökország Kelet és Nyugat között*. Nyugat-magyarországi Egyetemi Kiadó, Budapest–Kairó.
- Kepel, Gilles (2007): *Dzsihád*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- N. Rózsa Erzsébet (2015): *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása*. Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapest.
- Sardar, Ziauddin – Malik, Zafar Abbas (2005): *Iszlám másképp*. Edge 2000 Kiadó, Budapest.
- Tibi, Bassam (2003): *Keresztes háború és dzsihád. Az iszlám és keresztény világ*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Világtörténelmi enciklopédia* (2008). 2. kötet, Kossuth Kiadó Zrt., Budapest, 1013–1022.